

УДК 821.161.2-92.09(092)

Юлія Бродюк,
кандидат філологічних наук, старший викладач,
старший викладач кафедри української
і світової літератури та методики навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький, Україна)

ІДЕОЛОГІЧНІ ШТАМПИ
У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕРІОДИЦІ 1950–1960-х рр.
(на прикладі літературно-критичних статей
про творчість Михайла Томчания)

У статті на прикладі літературно-критичних статей про творчість Михайла Томчания проаналізовано ідеологічні штампи у вітчизняній періодиці 1950–1960-х рр. На матеріалі низки періодичних видань («Закарпатська правда», «Літературна Україна», «Дніпро», «Жовтень», «Вітчизна») розкрито їхню ідеологічну риторичку, оскільки пріоритетним для літературно-критичних спостережень, присвячених творчості митця означеного періду, є засудження приватновласницького інстинкту селянина, влади землі над ним. З'ясовано, що тогочасна преса виступала дієвим інструментом пропаганди у формуванні ідеології.

Ключові слова: тоталітарна журналістика, М. Томчаний, ідеологія, ідеологічні штампи, періодика, приватна власність, клас, газета, журнал.

В статье на примере литературно-критических статей о творчестве Михаила Томчания проанализированы идеологические штампы в отечественной периодике 1950–1960-х гг. На материале ряда периодических изданий («Закарпатская правда», «Литературная Украина», «Днепр», «Октябрь», «Отчизна») раскрыто их идеологическую риторичку, поскольку пріоритетным для литературно-критических наблюдений, посвященных творчеству писателя, есть осуждения частнособственнического инстинкта крестьянина, власти земли над ним. Выяснено, что тогдашняя пресса выступала действенным инструментом пропаганды формирования идеологии.

Ключевые слова: тоталитарная журналистика, М. Томчаний, идеология, идеологические штампы, периодика, частная собственность, класс, газета, журнал.

Ideological stamps of national periodicals 1950-s – 1960-s in the context of literary critiques of Mykhailo Tomchaniy's works are analyzed in the article. The ideological rhetoric is detailed as exemplified in the serial publications

such as «Zakarpatska pravda», «Literaturna Ukraina», «Dnipro», «Zhovten», «Vitchyzna». The higher priority of literary criticism examination, which is dedicated to the writer's works of the indicated period, is disapproval of private-owners instincts of peasants and land authority over them. It was found that the press of the time had been an effective instrument for promoting the formation of ideology.

Literary critical papers of 1950-s – 1960-s are dedicated to Mykhailo Tomchaniï's works. They brightly illustrate the negative role of ideological ideas and its influence on the development of national periodicals. The majority of literary critiques executes an illustrative function of political initiatives and slogans of Soviet government from 1940s. It's natural that literary criticism of the time keeps up with the ideological expediency of written works and corrects the official mainstream with characteristic of sympathy or antipathy.

Resuming the earlier expressed statements we note that the priority of literary criticism examination of M. Tomchaniï's works 1950-s – 1960-s is disapproval of private-owners instincts of peasants and land authority over them. The sticking point for reviewing the novel «Zhmenyak» is the interpretation of

Ivan Zhmenyak's character. Particularly this character is changed from kulak to zakarpatskiy gazda. On the one part, the rising way of aesthetic quality of M. Tomchaniï's works was studied by such research people as Yu. Badzo, Yu. Balega, O. Mishanich. On the other, these basic theses were destroyed by certain considerations of Soviet researchers among them V. Belyaev, M. Sidoryak, I. Semenchuk etc. They didn't take into consideration national peculiarities, Carpathian mentality, that's why valued the writer's works mainly from the position of vulgar sociological criticism.

Key words: totalitarian periodicals, M. Tomchaniï, ideology, ideological stamps, periodical press, private property, class, newspaper, journal.

Літературний доробок М. Томчаниї є тим своєрідним мистецьким явищем, на якому позначилася його співвіднесеність із надзвичайно складним періодом середини ХХ ст. Цілком очевидно, що в атмосфері зростаючого впливу радянської ідеології переважна частина художніх і публіцистичних праць були позбавлені об'єктивності, оскільки акцентували передусім на класовому, ідейному відображенні життя. Через те, особливо цікаво простежити ідеологічні штампи у періодичних виданнях на прикладі статей, присвячених творчості письменника.

Загальні розвідки щодо особливостей тоталітарної журналістики та української культури крізь призму періодики УРСР 1950–1960-х рр. належать В. Галичу, В. Владимирову, М. Житарюку, В. Качкану, Ю. Коліснику, Б. Потятинику, М. Скуленку та ін. Літературно-критична думка про творчість М. Томчаниї представлена в передмовах до книг письменника та у періодиці різних років. Окремі спроби аналізу творчого доробку митця наявні в наукових розвідках сучасних літературознавців: Ю. Балеги, Д. Кешелі, В. Марка, М. Наєнка, В. Папіш, В. Попа, І. Сенька, П. Ходанича, О. Чижмар та інших.

Аналіз проблеми пропагандистської моделі у вітчизняній періодиці дозволяє зробити висновок про те, що необхідним є дослідження використання образів відомих українських письменників періодичними виданнями з метою популяризації тих чи інших ідей [11, с. 45], оскільки тогочасна преса виступала дієвим інструментом пропаганди формування ідеології. Отже, метою нашого дослідження є аналіз ідеологічних штампів у вітчизняній періодиці 1950–1960-х рр. на прикладі літературно-критичних статей про творчість М. Томчання. Реалізація сформульованої мети зумовлює основне завдання: проаналізувати й систематизувати літературно-критичну рецепцію творчості М. Томчання, зокрема в аспекті досліджуваної проблематики.

У місцевій та республіканській пресі було вміщено близько тридцяти публікацій, присвячених творчому доробку М. Томчання. Дослідники 1950-х рр. (М. Бажан, Ю. Балега, В. Беляєв, Б. Буряк, І. Вишневський, А. Каган, В. Поп, Ю. Смолич, Г. Удовиченко), звичайно, у дусі часу, на засадах вульгарно-соціологічного методу оцінювали творчість митця. У таких часописах як: «Вітчизна», «Дніпро», «Жовтень», «Закарпатська правда», «Радянська Верховина», «Молодь Закарпаття» тощо, знаходимо дружні шаржі колег-письменників, замітки про зустрічі М. Томчання з читачами, що засвідчують неабияку письменницьку популярність.

Перші публікації про творчість М. Томчання в закарпатській періодиці з'являються на початку 1950-х рр. Газетні рубрики цього періоду рясніють заголовками на кшталт «митці оновленого краю», «правдолюб», «талант і труд – рідному народові» тощо. На сторінках тогочасної періодики активно пропагувалася ідеологічна роль художня слова. У цьому сенсі на особливу увагу заслуговує стаття у «Закарпатській правді» від 1951 р., де, зокрема, відзначено, що *«людина, яка обирає своєю професією літературну творчість, бере на себе перед народом велику відповідальність. Вона повинна ... відобразити дійсність у її революційному розвитку. При цьому правдивість і історична конкретність художнього відображення повинні поєднуватися із завданнями ідейного перероблення і виховання трудящих людей в дусі соціалізму»* (А.О. Жданов). ... *Своїми високоідейними, художньо досконалими творами письменники повинні виховувати наш народ, озброювати його ідейно, наполегливо культивувати і розвивати сталінську дружбу народів, животворний радянський патріотизм, безмежну любов і відданість нашій соціалістичній Батьківщині, більшовицькій партії, вождю і вчителю всього прогресивного людства товаришу Сталіну»* [9].

На шпальтах місцевих газет засуджується «приятелізм», відсутність більшовицької критики, низький рівень ідеологічної роботи. Відзначено, що партія більшовиків проявляє турботу про радянську літературу. Вона покладає величезну відповідальність на радянських письменників.

Загальний тон 1950-х рр. не міг не позначитися на виборі закарпатськими письменниками відповідних літературних тем та героїв. Відсутність адекватної критичної думки лише поглиблювала прірву між

бажаною соціалістичною дійсністю й реальним життям звичайної людини у творах письменників 1950-х рр. Газетна ж цензура в основі своїй набувала характеру контролюючого органу щодо відповідності художнього слова постулатам соціалістичного реалізму. *«У пересічних номерах газет тих часів, – слушно зауважує В. Владимиров, – при зображенні реальних подій незмінно наявне прикрашання, лакування дійсності, виставляння реального життя не таким, яким воно є, а таким, яким його бачать із номенклатурних кабінетів...»* [4, с. 122].

В оповіданнях М. Томчания, надрукованих на сторінках періодичних видань цього часу, розкривається улюблена в ті часи антитеза «старі – нові» часи на Закарпатті. Так, у статті «Картини з життя», уміщеній у № 4 журналу «Жовтень» за 1951 р., в означеному контексті критиком проаналізовано ранню творчість прозаїка. На особливу увагу заслуговують авторські роздуми над творчою еволюцією митця на зразок: *«Томчаний шукав сюжети для своїх перших літературних вправ у похмурій дійсності іноземного гніту...»*; *«хижацьке обличчя капіталізму»*; *«статуя червоноармійця, мов якийсь символ надії і мрії...»*; *«Радянські воїни... перейшли карпатські перевали, визволили своїх братів»* [2, с. 122]. Звертаючи особливу увагу на ідеологічний зміст статті та її безпосередній виховний вплив на читача, В. Беляєв акцентує на прекрасній радянській дійсності, у якій *«діють наші, радянські люди, які борються за ліквідацію відсталості свого краю, за зміцнення могутності всієї нашої Вітчизни»* [2, с. 122]. Адже лише в нових умовах життя, *«у світлі більшовицької правди»* [2, с. 122], вважає критик, радянські лікарі повертають зір дідові Новаку з оповідання «Повернення», бідняк Андрій, вступивши в колгосп, досягає заможного життя («Латаний мішок»), трикотажниця Іринка задля поліпшення якості продукції, критикує свого коханого, тощо.

Можна з упевненістю сказати, що томчанивська творчість 1950-х рр. є становленням мистецького таланту шляхом спроб і помилок, усвідомленням власних можливостей, пізнанням запитів часу та суспільства. У цьому сенсі привертає увагу замітка під назвою «Проти перекручень радянської дійсності», уміщена в «Закарпатській правді» від 12 липня 1951 р. [9]. Автор статті піддає нищівній критиці оповідання М. Томчания «Маленький пасажир», у якому письменник веде мову про бабусю, яка переїхала до сина в місто. На кожному кроці їй ввижаються злодії, місто здається їй сірим і похмурим. Критик називає цей твір «ідейно порочним», бо він своїм змістом зводить наклеп на чесних радянських людей. Безперечно, у художньому плані оповідання справді хибує на надуманий сюжет, невиписані характери, однак своєю появою воно засвідчує спробу митця показати добу саме такою, якою її бачив особисто всупереч ідейним замальовкам радянської влади.

Літературний та культурно-мистецький процес 1960-х рр. на теренах Закарпаття набуває виразного національного характеру. Однак, духовне відродження в художній літературі 1960-х рр. не позначилося на тогочасних періодичних виданнях, бо якщо *«на сторінки деяких центральних газет*

прийшла жива особистість із роздумами ... місцевої пресі ця практика давалася надзвичайно важко: «відлига» не зачепила низові ланки партійного контролю над пресою» [4, с. 133–134]. Періодика залишалася чи не головним пропагандистсько-агітаційним рупором партії [4, с. 42].

Так, приміром, у газеті «Закарпатська правда» від 24 листопада 1964 р. з'являється стаття Ю. Шкробинця «Влада землі», де на матеріалі роману «Жменяки» автор засуджує приватну власність. Ідеться про соціалістичну перебудову закарпатського села після возз'єднання краю з Радянською Україною.

Соціологічний підхід у літературній критиці 1960–1970-х рр. призвів до несправедливих оцінок відомого роману письменника «Жменяки». Це засвідчує стаття М. Сидоряка «Бажане чи дійсне?», надрукована в «Літературній Україні» від 22 січня 1965 р. [13]. Аналізуючи роман «Жменяки», критик намагається довести, що хоч роман і гарний, але сюжет нецікавий, «бо він складається лише з історій людських дол» [13]. Зауважує М. Сидоряк і щодо колізій роману. На його думку, вони позбавлені драматизму, а зображені у творі характери та обставини нетипові для Закарпаття 1920–1940 рр.

М. Сидоряк віддає належне майстерно вимальованому новому й сильному індивідуальному характеру, який втілює в собі класові риси «закарпатського середнього газди» [13]. Він запевняє, що Жменяк – «селянин під владою землі взагалі, а не типовий образ за типових обставин», оскільки в романі не показано, як «на Закарпатті на селянина в умовах буржуазного ладу всіляко намагалися вплинути, знайти в ньому свою опору ... різні політичні партії, зокрема аграрна, яка стояла при владі і якій потрібні були голоси виборців. Отож, неможливо уявити собі типову долю закарпатського газди поза діяльністю всіх цих сил» [13]. Не дивно, що М. Сидоряк критикує відсутність у творі типового образу. Позначена вульгарним соцреалізмом, критична думка заперечувала «безконфліктне» зображення дійсності, закликаючи письменників до всебічного проникнення в діалектику суперечностей суспільного розвитку, у складні перипетії «душевного» життя людини. Такі заклики, як зазначає М. Наєнко, звучали й у виступах на III з'їзді письменників України (1954 р.), але зміст їх і в цьому випадку набував схоластичного вигляду, оскільки базувався на тому ж ілюстративному уявленні про літературу, яка, мовляв, у соціалістичних умовах повинна творити «третю», піднесено-романтичну дійсність [7].

Критичний аналіз роману в контексті соціалістичного реалізму продовжує І. Семенчук у статті «Трагедія родини Жменяків» на сторінках «Літературної України» від 1966 р. [12]. На його думку, автор «Жменяків» поступово, крок за кроком розкриває споконвічну тему страшної влади землі. Земля-годувальниця сама по собі чарівна та багата, відзначає автор, але, за умов визиску й експлуатації, вона стає тією силою, яка різнить людей, сіє між ними ворожнечу. Приватна власність, переконаний І. Семенчук, перетворює людину – «творця добра і радощів» – на жорстокого деспота.

Іван Жменяк мучиться сам і мучить біля себе інших. Зосереджений на соціологічному підході в розумінні образу Івана Жменяка, дослідник хоч і дає позитивну оцінку роману, та лише тому, що автор, за його словами, довго працював над твором. Така оцінка з боку критика зовсім позбавляє твір, а зокрема і образ Івана Жменяка, об'єктивного літературознавчого аналізу. Поза увагою критика лишаються особливості творення автором образів-персонажів, художня мова роману.

Автор статті «Дума про людську долю», надрукованій у журналі «Вітчизна» від 1965 р. О. Мишанич зараховує роман «Жменяки» до класики української прози. На його думку, сила роману М. Томчання в його образах, характерах, в атмосфері селянського життя, яку письменнику вдалося майстерно відтворити [6, с. 200]. Аналізуючи роман, О. Мишанич зазначає, що М. Томчаний відійшов від примітивної схеми розподілу образів на «позитивних» і «негативних». Усі його герої діють у конкретних умовах, і все людське властиве їм. Літературознавець вважає, що М. Томчаний підійшов до теми землі по-новому. Слушно відзначає він і те, що Іван Жменяк – *«не традиційний лиходій, не зажерливий глитаї, не визискувач чужої праці. Письменник змалював Жменяка таким, яким його породило життя на Закарпатті у першій половині ХХ століття»* [6, с. 200]. Чи не вперше О. Мишанич акцентує на темі патріотизму в романі: *«привабливою рисою Жменяка є його національна гідність. Він шанує свій рід, свій народ, не забуває, що він українець, а для Закарпаття тих часів цей момент багато важив»* [6, с. 201]. О. Мишанич чи не єдиний з-поміж інших дослідників звертається до образу Павла Жменяка – повної протилежності свого старшого брата Івана. Поза увагою критика не лишається й такий нюанс: дядько Михайла та Юрка Жменяків – Олійник – працює на каменоломні й агітує молодих Жменяків відмовитися від землі і стати комуністами. Однак ці слова не знаходять сприятливого ґрунту в серцях братів. Наголошує О. Мишанич і на тому, що роман проблемний, а тому потребує подальших наукових досліджень.

Отже, на прикладі літературознавчої розвідки О. Мишанича маємо змогу простежити еволюцію літературно-критичної думки щодо творчості М. Томчання. Якщо попередні науковці, аналізуючи роман, вважали головною його проблемою владу землі, то зокрема О. Мишанич прокреслює новий шлях осмислення «Жменяків» у вітчизняному літературознавстві.

Неупереджено підходить до образу Івана Жменяка Ю. Бадзьо у статті «Земля і любов» (1966 р.). Стаття, надрукована у журналі «Дніпро» у 1966 р., написана в цілковито демократичному ключі, у ній відчувається настрої шістдесятництва. Тут не йдеться про заможного куркуля, навпаки, Ю. Бадзьо наголошує, що *«добробут селянина типу Жменяка до певної міри оманливий. Він у своїй переважній частині йде на відтворення господарства, а не на щоденне споживання»* [1, с. 41]; *«категоричність, з якою у нас часто пишуть про селянський індивідуалізм, на нашу думку, не завжди справедлива...»* [1, с. 144]. В одній із рецензій на роман «Жменяки»

М. Томчанію було висловлено докір, що він мало уваги приділяє більш гострим і відкритим формам класової боротьби того часу. Ю. Бадзьо спростовує такі звинувачення, аргументуючи це тим, що хоч у романі і немає якихось ширших картин класової боротьби, конфлікт багатих і бідних лише відчувається в творі, обмежуючись епізодичними ситуаціями й образами [1, с. 144]. Літературознавець акцентує на твердій народній моралі роману «Жменяки», його духовності.

Привертає увагу й стаття від 18 липня 1969 р., надрукована в «Закарпатській правді», що яскраво ілюструє початок «застійних» 1970-х рр. У статті мовиться про «...серйозні ідейні промахи нової книжки закарпатського письменника І. Чендея *«Березневий сніг»*. Відзначено, що на комуністичних зборах І. Чендей не покався, натомість *«довго розповідав про те, як працював над книгою, скільки вилежувався після написання «Іван», і про те, як потрібно розуміти твори «Березневого снігу»*. Після всього зробив такий висновок: *«від «Івана» відмовитися, як від твору, не хотів би, як не хотіла би відмовитися моя мама від хромого брата, від сестри, у якої життя склалося гірко і тяжко, і як, мабуть, ніхто з вас не хотів би відмовитися від тієї праці, в яку вкладено енергію з добрим наміром»* [3].

Цінність аналізованої статті полягає у відображенні початку нових цензурних заборон, письменницьких утисків, показі тих умов, у яких працювали письменники, а також у тих змінах світоглядних орієнтирів, які відбулися у свідомості митців. Можна погодитися з думкою В. Різун, що *«офіційними соціальними потребами у сфері інформування й комунікації були потреби в захисті державно-партійної ідеології, що проповідувала злиття націй, культур, мов, нівелювання національних особливостей, виховання людини, позбавленої національного і духовного коріння тощо. Книговидавнича й газетно-журнальна редакторська практика радянської епохи така багата прикладами «ідеологічної» правки текстів й «ідеологічного» цензурного контролю за вибором тем, фактажем, що потрібен не один том, аби перерахувати ті факти»* [10, с. 81–82]. Літературно-критичні праці 1950–1960-х рр., присвячені творчості М. Томчанія, яскраво ілюструють негативну роль ідеологічних замовлень у розвитку вітчизняної періодики. Більшість літературно-критичних статей, починаючи із 1940-х рр., виконували ілюстративну функцію політичних ініціатив та гасел радянської влади. Закономірним постає і той факт, що тогочасна літературна критика пильнувала ідеологічну доцільність написаного, а власні симпатії чи антипатії коригувала офіційним мейнстримом.

Підсумовуючи висловлені вище спостереження зазначимо, що пріоритетним для низки літературно-критичних спостережень про творчість М. Томчанія 1950–1960-х рр. усе ж лишається засудження приватновласницького інстинкту селянина, влади землі над ним. Для студій, присвячених роману «Жменяки», каменем спотикання залишається

інтерпретація образу Івана Жменяка, що коригується, зокрема, від куркуля до закарпатського газди. У цьому сенсі простежено висхідний шлях у кваліфікації естетичної якості творчості М. Томчания закарпатськими дослідниками Ю. Бадзем, Ю. Балегою, О. Мишаничем, а з іншого боку, ілюстровано, як ці основоположні тези руйнувалися певними міркуваннями радянських дослідників, починаючи з праць В. Беляєва, М. Сидоряка, І. Семенчука та ін. Останні не враховували національних особливостей, закарпатської ментальності, а тому оцінювали творчість письменника переважно з позиції вульгарної соціологічної критики.

Література

1. Бадзьо Ю. Земля і любов / Юрій Бадзьо // Дніпро. – 1966. – № 4. – С. 140–147.
2. Беляєв В. Картини з життя / Володимир Беляєв // Жовтень. – 1951. – № 4. – С. 125.
3. ВасиLINEць В. Канадська газета про «Жменяки» / В. ВасиLINEць // Закарпатська правда. – 1969. – 13 лип. – С. 3.
4. Владимиров В. Історія української журналістики (1917–1991) : [навчальний посібник] / Володимир Михайлович Владимиров. – К. : МАУП, 2007. – 174 с.
5. Житарюк М. Теорії та моделі масової інформації (Масова комунікація) : навчальний посібник [Електронний ресурс] / М. Житарюк. – Л., 2015. – 220 с. – Режим доступу : // <http://modeli-mi.ucoz.ua/load/>.
6. Мишанич О. Дума про людську долю / О. Мишанич // Вітчизна. – 1965. – № 4. – С. 200–202.
7. Наєнко М. Історія українського літературознавства : [підручник] / Наєнко М. – К. : Видавничий центр «Академія», 2003. – 360 с.
8. Овсієнко Л.М. Історія журналістики : [навчальний посібник] / Овсієнко Л.М. – Переяслав-Хмельницький : «Видавництво К С В», 2014. – 214 с.
9. Проти перекручень радянської дійсності // Закарпатська правда. – 1951. – 12 лип. – С. 3–4.
10. Різун В. Літературне редагування : [підручник] / Різун В. – К. : Либідь, 1996. – 240 с.
11. Салата О. Ретроспекція постаті Тараса Шевченка в окупаційній пресі 1941–1944 рр. [Електронний ресурс] / Оксана Салата. – Режим доступу : http://elibrary.kubg.edu.ua/7274/1/O_Salata_YYVI_IS.pdf.
12. Семенчук І. Трагедія родини Жменяків / І. Семенчук // Літературна Україна. – 1966. – 4 лют.
13. Сидоряк М. Бажане чи дійсне? / М. Сидоряк // Літературна Україна. – 1965. – 22 січня.
14. Шкробинець Ю. Влада землі / Ю. Шкробинець // Закарпатська правда. – 1964. – 24 лист. – С. 3.

References

1. Badzo Iu. Zemlia i liubov / Yurii Badzo // Dnipro. – 1966. – № 4. – S. 140–147.
2. Bieliaiev V. Kartyny z zhyttia / Volodymyr Bieliaiev // Zhovten. – 1951. – № 4. – S. 125.
3. Vasylynets V. Kanadska hazeta pro «Zhmeniaky» / V. Vasylynets // Zakarpatska pravda. – 1969. – 13 lyp. – S. 3.
4. Vladymyrov V. Istoriia ukrainskoi zhurnalistyky (1917–1991) : [navchalnyi posibnyk] / Volodymyr Mykhailovych Vladymyrov. – K. : MAUP, 2007. – 174 s.
5. Zhytariuk M. Teorii ta modeli masovoi informatsii (Masova komunikatsiia) : navchalnyi posibnyk [Elektronnyi resurs] / M. Zhytariuk . – L., 2015. – 220 s. – Rezhym dostupu : // <http://modeli-mi.ucoz.ua/load/>.
6. Myshanych O. Duma pro liudsku doliu / O. Myshanych // Vitchezna. – 1965. – № 4. – S. 200–202.
7. Naienko M. Istoriia ukrainskoho literaturoznavstva : [pidruchnyk] / Naienko M. – K. : Vydavnychiy tsentr «Akademiia», 2003. – 360 s.
8. Ovsiienko L. Istoriia zhurnalistyky : [navchalnyi posibnyk] / Ovsiienko L. – Pereiaslav-Khmelnytskyi : «Vydavnytstvo K S V», 2014. – 214 s.
9. Proty perekruchen radianskoi diisnosti // Zakarpatska pravda. – 1951. – 12 lyp. – S. 3–4.
10. Rizun V. Literaturne redahuvannia : [pidruchnyk] / Rizun V. – K. : Lybid, 1996. – 240 s.
11. Salata O. Retrospektsiia postati Tarasa Shevchenka v okupatsiinii presi 1941–1944 rr. [Elektronnyi resurs] / Oksana Salata. – Rezhym dostupu : http://elibrary.kubg.edu.ua/7274/1/O_Salata_YYVI_IS.pdf.
12. Semenchuk I. Trahediiia rodyny Zhmeniakiv / I. Semenchuk // Literaturna Ukraina. – 1966. – 4 liut.
13. Sydoriak M. Bazhane chy diisne? / M. Sydoriak // Literaturna Ukraina. – 1965. – 22 sichnia.
14. Shkrobynets Iu. Vlada zemli / Iu. Shkrobynets // Zakarpatska pravda. – 1964. – 24 lyst. – S. 3.

*Статтю рекомендовано до друку
доктором філологічних наук, професором,
завідувачем кафедри української і світової літератури та методики навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»
Мазохою Галиною Степанівною*

Стаття надійшла до редакції 17 жовтня 2016 року